

Az utolsó trükk

Megkerültek a kópiák

A feszültség növelése

A film történetének egyik leg-érdekesebb egyénisége, Alfred Hitchcock bűnügyi történeteivel vált világhírűvé. 1980-ban bekövetkezett haláláig, televíziós munkáit nem számítva, ötvenkilenc filmet rendezett. Közöttük olyan, nálunk is jól ismert világsikereket, mint a „Manderley ház asszonya”, a „Psycho”, vagy a „Madarak”.

Különleges érzékkel tudott izgalmat, feszültséget teremteni. Véleménye szerint, ha a néző nem izgul pillanatról pillanatra a hőstörténet vagy éppenséggel ellene, nem sikerült a film. Módszerének legfőbb varázsszava a „suspense” volt, amit az angol–magyar szó-tár „izgatott várakozás, visszatartás” szavakkal fordít.

Valójában egy ősrégi dramaturgiai trükkről van szó, amit a közönség együttjátszása néven ismernek és gyakoroltak a drámaírás mesterei. Példával megvilágítva ennek lényegét, ha a film egyik szereplője elindul otthonról, taxiba száll és a pályaudvarra hajtat, ez önmagában érdektelen cselekménysor. Ha azonban előzőleg azt mondja: „Életbevágóan fontos, hogy elérjem a vonatot, de érzem, hogy le fogom késni”, akkor minden piros lámpa, minden fékezés, akadály a képsor érzelmi hatását növeli, együtt izgulunk a szereplővel.

Különös gesztusok

Hitchcocknak természetesen még rengeteg ötlete, meglepő hatáskeltő eszköze volt filmjei feszültségének növelésére. Ő maga sem vetette meg a személye iránti érdeklődés felkeltésében a legváratlanabb eszközöket. Filmrendezők közül biztos, hogy az ő képmása a legismertebb, a legtöbb-ször publikált arc. Teknősbékán lovagolva, varjúval a karján szívesen fényképeztette magát. Az is előfordult, hogy valamelyik bemutatón úgy jelent meg, hogy hóna alatt hozta fejének pontos vízszintesét, amit azután beadott a ruhatárba, de előzőleg valamilyen fontos személyiséghez fordult, megkérve, hogy tartsa egy kicsit...

A királynő egyik fogadásán állítólag nyakkendő helyett kötéllógott a nyakában. Úgy látszik azonban, az egyébként oly szertartásos angolok mindezt megbocsátották neki, mert élete végén, noha már régóta amerikai állampolgár volt, II. Erzsébet a Sir címmel tüntette ki. („Mi, angolok nem engedjük el olyan könnyen a polgárainkat... Aki angolnak született, angol is marad” — jelentette ki a szertartást végző brit főkonzul Los Angelesben.)

Évekkel halála után Alfred Hitchcock most újabb meglepetéssel szolgál. A sorozatosan világsikereket arató rendező közismert volt mértéktartó életéről, konzervatív szemléletéről, visszavonult életviteléről, ami szöges ellentétben állt reklámcéltől művelt különös gesztusaival. Lánya, Patricia szerint: „Nem kért a divatos autók, lóversenyekből, jachtkirándulásokból vagy a hollywoodi elit egyéb rekvizitumaiból. Azt mondogatta: soha, semmit nem akarok kockáztatni.” Ennek eredményeként, amikor meghalt, jelentős vagyont hagyott maga után, kötvényeket, részvényeket, két kaliforniai birtokot. S még valamit hagyott családjára, amit féltve őrzött, öt híres filmjét. Ezek a nevezetes munkák: „A kötél” (1948), „Hátsó ablak” (1954), „Bajok Harryvel” (1956), „Az ember, aki túl sokat tud” (1956) és a „Szédület” (1958).

Kissé meglepő, de nem egyedülálló eset, hogy egy rendező saját filmjeinek tulajdonosa is egyben. Legismertebb példa Chaplin esete, aki idővel egyedül rendezett filmjei sorsáról. Hitchcock felfedezte, hogy az említett öt film tulajdonjoga — a szerződés alapján, nyolc évvel a bemutatás után — visszaszáll a rendezőre. Ezeket a filmeket évek alatt lassan bevonatta a forgalomból, és elrendelte, hogy az általa őrzött példányon kívül valamennyi kópiát megsemmisítsék. A filmeket a hatvanas évek óta nem is játszották a mozikban és nem sugározta a televízió sem. Legáltalában legálisan nem!

„A hiányzó Hitchcock-filmek”-nek nevezték ezeket a filmeket. A mester és ügynökei éberrel figyelték, nehogy bármiféle visszaélés történjen, 1969-ben például a londoni National Film Theatre, az angol filmintézet mozija retrospektív sorozatot tervezett Hitchcock filmjeiből. Igyekeztek viszonylagos teljességre törekedni, és fontosnak vélték a „Szédület” bemutatását. A párizsi Cinéma-thèque Française-hez, a nevezetes francia archívumhoz fordultak, melynek akkor a legendás hírű Henri Langlois, a gyűjtemény létrehozója volt a vezetője.

Anyagias ügynök

Ez a kiváló, filmszerető férfi egyszerű gyűjteményt hozott létre, de bohém módon kezelte anyagát, nem sokat törődött különféle szerzőjogi szabályokkal. A kért filmet személyesen vitte el Londonba. Amikor Hitchcockot hivatalosan felkérték, járuljon hozzá filmje vetítéséhez, azt a választ kapták: akkor hajlandó csak erre, ha a kópia származási helyét megnevezik. Az életművet bemutatni kívánó sorozat szervezői azonban joggal félték, ha fel-

ALFRED HITCHCOCK
Hóna alatt hozta a fejét

A RENDEZŐ UNNEPLESE
Nem kaptak rá engedélyt

fedik a film kópiájának származását, olyan utasítást kapnak a rendezőtől, hogy semmisítsék azt meg. Nem nyilatkoztak tehát a forrásról, viszont a vetítés is elmaradt. A filmet soha nem mutathatták be. Ugyanígy jártak a többi említett Hitchcock-filmmel is.

Filmek visszatartása abból a célból, hogy a várakozással, ritkaság voltuk hangsúlyozásával emeljék értéküket, persze nem egyedülálló eset. A Walt Disney cég például a mai napig nem adja el a televíziónak a nagy animátor klasszikus rajzfilmjeit, a „Pinokkió”-t, vagy a „Fantáziát”-t. Emlékeztet a Chaplin-filmek ilyen jellegű manipulálására. Amikor ezeket a filmeket végre be lehetett mutatni, a közönség érdeklődésének elmaradása miatt a londoni mozik nem tudták sorozatosan műsorra tűzni.

A Hitchcock-filmek sorsa, úgy tűnik, szerencsésebben alakult. Éveken át azonban a bemutatásra vonatkozó minden tárgyalás megfeneklett Hitchcock régi ügynökének, Herman Citronnak konok anyagiaságán. („Mindig azt kérdezte: mennyi? Akármennyit mondtunk, soha nem volt elég” — jegyezték meg róla tárgyalópartnerei.)

Természetesen, éppen azért, mert ennyire elérhetetlennek reklámozták ezeket a filmeket, a fekete piac virágzott. Csak ismerni

kellett a megfelelő embereket és a megfelelő árat. Különféle vetítések programfüzetében ilyen szövegeket lehetett olvasni: „Ritka, az ötvenes években készült Hitchcock-film, Kim Novak főszereplésével”. Az érdeklődők cím megnevezése nélkül is tudták, hogy a „Szédület”-ről van szó. Vagy ha azt olvasták: „Hitchcock-kalandfilm, amelynek megnézése után félni fog a saját árnyékától”, a vájtfülűek rögtön megértették, hogy a „Hátsó ablak”-ot vetítik.

Nem mindennapi eset történt az 1982-es nyugat-bérlini filmfesztiválon. A neves amerikai színész, James Stewart személyes részvételével retrospektív vetítés-sorozatot rendeztek filmjeiből. Csakhogy a színész számos Hitchcock-film, így az ominózus „eltüntetett” filmek főszerepeit is játszotta. A „Szédület”-ből és a „Hátsó ablak”-ból is kívántak vetíteni, legalább részleteket. Nem kaptak rá engedélyt. Ugyanakkor a fesztiválpalotával szomszédos kismoziban szabadon vetítették a két film 16 mm-es változatát.

Idén felszabadulnak

A filmek visszatartásában, amelyen Hitchcock évekig dolgozott, nyilván az anyagi érdek volt a döntő. Ezekben az években új alkotásaival és televíziós munkáival nagy pénzeket keresett, régi filmjeinek forgalmazása az adólevonások után egyáltalán nem lett volna nyereséges. Amikor a francia újhullám fiataljai felfigyeltek a nagy öreg mester egyedülálló filmérzékére (ami az abszolút hallás zenei megfelelőjéhez hasonlítható), és Truffaut könyvet írt róla, úgy érezte, még inkább szükséges jelentős munkáinak ilyen értéknövelése. (Egyébként a közelmúltban jelent meg Donald Spoto új Hitchcock-életrajza, mely a rendező eddigi rejtett, „sötét oldalait” is feltárja, és máris nagy vitát kavart.)

Hitchcock számítása azonban, úgy tűnik, bevált. A „Jéghegy”-nek becézett Citron nevű ügynök háromévi tárgyalás után meg egyezett az Universal céggel. Az eredeti negatívól készített filmek közül először a New York-i filmfesztiválon mutatták meg „Hátsó ablak”-ot, kirobbanó sikerrel. Rövidesen három mozi vetítette a városban és 300 000 dollárt jövedelmezett. Angliában a londoni filmfesztiválon vetítették először a filmeket. Mindkét esemény az elmúlt év őszén zajlott, azóta videokazettán is megvásárolhatók a filmek. Ebben az évben tehát végleg felszabadulnak ezek a művek, melyek Hitchcock mester utolsó nagy trükkjeként évekig megközelíthetetlen alkotások hírében álltak.

A londoni The Times örömmel közölte a hírt: „Hitchcock rajongóinak azzal a jó hírrel szolgálhatunk, hogy hosszas tárgyalások után az Universal megvette az öt film világforgalmazási jogát, nem hivatalos adatok szerint 6 millió dollárért, és így a filmeket ismét bemutatják majd a mozikban és a televízióban.” Patricia Hitchcock, akiről apja halála után is ilyen gavallérosan gondoskodott, persze, boldog, és nagy örömmel jegyezte meg, hogy újravetítésükkor a filmek nagyobb hasznot hoztak, mint sok új alkotás. Amiből azt a következtetést vont le: „A siker azt bizonyítja, hogy a közönség ki van éhezve a klasszikus, jó filmekre”.

KARCSAI KULCSÁR ISTVÁN